

GAZAVAT-I HAYREDDİN PĀŞĀ*

Yazan : Prof. Dr. ALDO GALLOTTA

(Napoli)

Çeviren : Dr. SALĪH AKDEMİR

Akdenizde nam salan ve bugünkü Cezayir'in ilk kurucusu telâkki edilebilecek olan ünlü korsan ve Osmanlı donanmasının büyük Amirali, Barbaros Hayreddin Paşa'nın hayatı, türkçe bir eserde anlatılmıştır. Bu eserden elimizde. biri mensur, diğeri manzum olmak üzere iki orjinal nüsha bulunmaktadır. Manzum olanda da hemen hemen mensur olandakinin aynı olaylar anlatılmaktadır. Ayrıca bu eserin muahhar başka nüshaları da mevcuttur. Bu orjinal eserin ikisi de çeşitli eserlerin yazarı, denizci bir aydın kişi olan Seyyid Murād tarafından kaleme alınmıştır. Bu iki eser Osmanlı tarih yazıcılığının özel bir çeşidi olan *Ğazavāt-nāme*, diğeri bir deyişle "Cihad"la ilgili savaşlar üzerinde duran eserlerden olup, hatta bu türün de başlıca örnekleri durumundadır. *Ğazavāt-nāme*'lerin

* Bu yazı, Napoli Üniversitesi Türkoloji Profesörü Dr. Aldo GALLOTTA'nın *Studi Magrebini Dergisi* (III, 1970, pp. 79-160)'nde yayınlanmış olan italyanca *Le Gazavāt di Hayreddin Barbarossa* adlı araştırmasının s. 79-102 arasını kaplayan ana bölümünün çevirisidir. Bu yazıyı çevirebilmemiz için Sayın Hocam Prof. Dr. H. G. Yurdaydın, Sayın Prof. Dr. Aldo Gallotta'ya yazarak müsaade ricasında bulunmuş, Sayın Prof. Gallotta bu ricaya olumlu cevap vererek şu mektubu göndermiştir:

"Sayın Prof. Dr. Yurdaydın,

10. 5. 1979 tarihli mektubunuzu aldım. Makalemin türkçe tercümesi haberi beni çok sevindirdi. Tabii müsaade ederim. Diğeri taraftan makalemin üzerine eserlerinizin tesirini nazarı itibara alırsak bu müsaadeye lüzum olmayacaktı. Tercüme neşredildiği zaman bana bir kaç nüshasını gönderirseniz pek minnettar kalacağım. Şimdi *Ğazavāt*'ın tenkitli neşrini hazırlamaktayım; zannederim gelecek sene çıkacak".

Bu nazik müsaade cevabından ötürü Sayın Prof. Dr. A. Gallotta'ya teşekkür ederiz. Bu vesileyle Sayın Hocam Prof. Dr. H. G. Yurdaydın ile, çeviri metnini benimle birlikte gözden geçirme zahmetine katlanmış olan Sayın Hocam Doç. Dr. Orhan Karmış'a da teşekkür borçlu olduğumu özellikle belirtmek isterim.

(Çeviren)

kaynağı Arap ve İran kahramanlık efsanelerine dayanmakla birlikte, bunlar doğrudan doğruya XIII. ve XIV. yüzyılın dinî kahramanlık hikâyeleriyle ilgilidir ve ilk Osmanlı kroniklerinin de kaynağını teşkil etmektedir. Bu türün özellikleri, halkın anlayacağı bir dille yazılarak, kâfirlere karşı savaş ruhunu aşlamayı, barışta ve savaşta bu ruhu canlı tutmayı amaç edinmiş olan kahramanlık hikâyeleri olmasıdır. *Gazavât-nâme*'ler XIV. ve XV. yüzyılın Osmanlı Tarihi yazıcılığına ait ilk eserler ile büyük ölçüde aynı özellikleri gösterirler ve bunlar, daha sonraları, çok daha ilerlemiş olan devlet tarih yazıcılığı, Osmanlılarla ilgili kronikler ya da dünya tarihiyle ilgili tarih eserleri yanında özel bir yer alarak devam etmişlerdir. Gerek mensur olanları gerekse manzumları olsun bu eserler bir Osmanlı sultanının saltanatını veya birkaç önemli gazvesini özellikle bahis konusu ettiği gibi, imparatorluktaki bazı önemli askerî ve siyasî kişilerin zaferle sonuçlanmış seferlerine de tahsis edilmiş olabilmektedir¹.

Seyyid Murâd tarafından yazılmış olan Barbaros'a dair mensur biyografya ne tam tarih, ne de tam roman türündendir; bu ikisi arasında bir eserdir. Eser, sözlü edebiyatla tarih ve hikâye arasında bir üslûpla kaleme alınmıştır. Eserin bu destanvârî görünümü halk arasında çok tutulmasına vesile olmuştur; öyle ki yakın bir tarihe kadar bu eser, kiraathânelerde özel okuyucular tarafından okunmakta idi². Ancak bu durum bilim çevrelerince hoş karşılanmamıştır.

Bununla beraber Osmanlı imparatorluğunun Akdenizde hakimiyetini kurduğu bir sırada, donanmanın başında bulunan büyük amiral Hâyreddin Paşa'nın hayat ve seferleri için sağlam ve güvenilir bir kaynak teşkil eden Seyyid Murâd tarafından yazılmış bu eserin Türk deniz tarihinin en önemli eserlerinden biri olduğu kuşkusuzdur. O, aynı zamanda, Osmanlı edebî çevrelerinde takdir görmüş hikâye dalında mühim bir eserdir.

Türkçe metin hâlâ yayınlanmamış değildir. Edebiyat tarihiyle ilgili araştırmalarda bu eserden pek az söz edilmiştir. O, tarihî kaynak ola-

¹ "*Gazavât - nâme*"ler hakkında bkz. A. S. Levend, *Gâzavât - nâme'ler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavât - nâmesi*, Ankara 1956; H. İnalçık, "*The Rise of Ottoman Historiography*", *Historians of the Middle East*, Londra, 1962, s. 152-167; L. Ménage, "*The Beginnings of Ottoman Historiography*", a. g. e. s. 168-179; A. Bombaci, *La Letteratura Turca*, Firenze - Milano, 1969, s. 305-313, 347-357.

² Bkz. F. Babinger, *Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke*, Lipsia 1927, s. 78.

rak ilk defa Joseph von Hammer tarafından kullanılmıştır. Hammer, bu eserden Osmanlı tarihiyle ilgili kaynak eserinin üçüncü cildi için gerek doğrudan doğruya bizzat Murâdî'nin eserinden, gerekse adı geçen eserden Kâtib Çelebi'nin "*Tuhfetü'l-Kibâr fi Esfârî'l-Bihâr*" adlı eserinde yaptığı kısa iktibas yoluyla istifade etmiştir³.

Gazavât'ın edebî değeri ancak geçenlerde Fahir İz tarafından ortaya konabilmıştır. O, "*Eski Türk Edebiyatında Nesir*" adlı antolojisinde bu eserden bir pasaj nakletmiştir⁴.

Tercümelere, esas metne nisbetle yayınlanma yönünden daha talihli görünmektedir. Bunlardan biri 1578 yılında yapılmış olup İspanyolcadır. Aslına oldukça uygun olan bu tercüme, daha sonra İtalyancaya çevrilip, 1887 yılında Palermo'da yayınlanmıştır⁵. Diğeri çok kötü Fransızca bir tercüme olup, 1837'de Paris'te basılmıştır⁶. Bu da, aslına pek uymayan XVII. yüzyıla ait Arapça muhtasar bir tercümeyle esas almıştır. Şu veya bu şekilde Barbaros'un seferlerine temas eden tarihçiler, Von Hammer'in eserinde mevcut cüz'î bir bildiren başka, işte bu tercümeden istifade etmişlerdir. İçinde Seyyid Murad'ın eserinin geniş bir şekilde kullanıldığı Paşa'ya dair bir monografi henüz yazılmamıştır⁷.

İşte sözünü ettiğim bütün bu hususlar beni "*Ğazavât-ı Hayreddin Pâşâ*" adlı mensur eserin metnini neşretmeye sevk etmiştir. Bu makalemiz, bu konuda bir başlangıç mahiyetindedir⁸.

³ *Tuhfetü'l-Kibâr fi Esfârî'l-Bihâr*, İstanbul 1171/1741, s. 25-59.

⁴ F. İz, *Eski Türk Edebiyatında Nesir*, İstanbul 1964, s. 550-560, A. Bombacı'nın bu eser hakkındaki tanıtma yazısı için bkz: *Orientalistische Literaturzeitung*, 63, 1968, s. 64-68.

⁵ Bkz. s. 8.

⁶ R. Sang-F. Denis, *Fondation de la Régence d'Alger, Histoire des Barberousse*, 2 cilt, Paris 1837; bkz: s. 482.

⁷ E. Bradford'un "*The Sultan's Admiral. The Life of Barbarossa*," New York 1969, XV + 225 s. adlı yakınlarda çıkan eseri sadece ikinci elden kaynaklara dayanmaktadır.

⁸ "*Ğazavât-ı Hayreddin Pâşâ*" adlı eser, 15 Aralık 1965'de Napoli'deki "Istituto Universitario Orientale" "de savunmuş olduğum "laurea" tezimin konusunu teşkil etmiştir.

I - BIBLIOGRAFİK BİLGİLER

I - TÜRKÇE METİN

“*Ğazavāt-ı Hayreddin Paşa*” adlı eser hakkında ilk bilgi veren yazar Joseph von Hammer olmuştur. Hammer, bu eseri “*Devlet-i Osmâniye Tarihi*” adlı eserinin üçüncü cildi için kullanmış bulunduğu doğu kaynakları arasında zikretmiştir. O, adı geçen eserin, özel kütüphanesinde iki, Roma’daki Barberini kütüphanesinde de bir nüshasının bulunduğu işaret etmiştir⁹.

Hammer’e göre “*Ğazavāt*”, ünlü korsanın dikte ettirdiği şekilde Sinân Çavuş adlı biri tarafından yazılmıştır. Öyle görünüyorki, Hammer’den bu tarafa uzun müddet tekrar edilecek olan bu bilgi, bir yanlış anlamamanın sonucudur¹⁰. Bunun dışında, Hammer kendisinde de yazma bir nüshası bulunan, Macaristan seferiyle (1543) ilgili bir eseri (*Tarih-i Fetih-i Şiklôş*) hiç bir gerekçe göstermeden yine bu Sinân Çavuş’a atfetmektedir¹¹.

Sonraları “*Ğazavāt*”ın iki, “*Tarih-i Fetih-i Şiklôş*”un bir nüshası Hammer’in özel kütüphanesinden, Viyana’daki “Kaiserlich - Königliche Hofbibliothek”e intikal edip, 1866’da Flügel’in düzenlediği katalogta, sırası ile 1004, 1005 ve 1003 nu.larda, Sinân Çavuş’un eserleri olarak kaydedilmiştir¹².

Ahmed Vefik Paşa da, muhtemelen Hammer’in tesiriyle olacak, 1873 tarihinde neşredilen “*Fezleke*”sinde, XVI. yüzyıl Osmanlı tarihçilerini sayarken bu arada Sinân Çavuş’un da adını anmıştır¹³.

Daha sonraları, 1888 senesinde, “*Ğazavāt*”ın diğer el yazmaları ortaya çıkarılmıştır. Bunlardan biri C. Rieu’nun kataloguna göre “British Museum” de 2798 nu.da kayıtlıdır. Rieu da bu eseri, Sinân Çavuş’a atfetmektedir¹⁴. Bir diğeri de Hilmi ed-Dağıştânî’nin kataloguna göre, Kâhire’de “Dâru’l-Kutub”da 34/8830,

⁹ *Geschichte des Osmanischen Reiches*, c. III, s. VIII, Pest 1828.

¹⁰ Bkz: s. 479-480

¹¹ *A. g. e.*, c. III, s. VI.

¹² *Die arabischen, persischen und türkischen Handschriften der Kaiserlich - Königlichen Hofbibliothek zu Wien*, Vienna 1866, s. 226-228.

¹³ *Fezleke-i Tarih-i ‘Osmâni*, İstanbul, 1290/1873, s. 130.

¹⁴ *Catalogue of the Turkish Manuscripts in the British Museum*, Londra 1888, s. 60-61.

nu.da kayıtlıdır. Fakat Hilmi ed-Dâğıstânî, bu yazmanın yazarını belirtmemiştir¹⁵. Hilmi ed-Dâğıstânî'nin kataloğunda ayrıca Barbaros'un seferlerine ait yazarı belirtilmeyen "*Fetiḥ-nâme-i Ḥayreddin Pâşâ*" isimli manzum bir eser anılmıştır. Adı geçen eser, 107/8903 nu.da kayıtlıdır¹⁶.

Necib Âsım, (1911 de) Ḥayreddin Paşa'nın doğumundan Kastelnova (1539) seferine kadar olan hayatını konu alan "*Ğazavât-ı Ḥayreddin Pâşâ*" isimli manzum ve fakat eksik bir elyazmasının Topkapı sarayı, Revan Köşkü kısmında 1291 nu.da kayıtlı bulunduğunu bildirmektedir. Bu yazmanın yazarı, biyografi yazarlarınca kişiliği meçhul Murādî adlı bir şairdir¹⁷. Zikri geçen elyazmasını Bursalı Mehmed Tâhir, 1923 senesinde neşredilen "*Osmanlı Müellifleri*" adlı eserinde Halis Efendi Kütüphanesinde¹⁸ mahfûz, mensur *Ğazavât*'ın başka bir nüshası olarak bildirmektedir. Daha sonra ilâve olarak müellifi Sinân Çavuş¹⁹ olan "*Fetiḥ-nâme-i Üstürgun ve Üstun-i Belgrad*" ve "*Târiḥ-i Cezâyir*" yahut "*Ğazavât-ı Ḥayreddin Pâşâ*" adlı, müellifi Hüseyin b. 'Ali Kastamonî²⁰ olması muhtemel, eserler hakkında bilgi vermektedir. Bu iki eser hakkında Bursalı Mehmed Tahir bibliografik hiç bir malûmat vermemiştir. Bu iki eserden ilki, Hammer'in tesiriyle olsa gerek, Sinân Çavuş'a atfedilen 1543 tarihli Macaristan seferine dair eserin Türkiye'de mevcut tek nüshasıyla aynı olduğunda şüphe yoktur. (Hekimoğlu Ali Paşa Kütüphanesi 700) (Bkz: s. 478). İkincisinin ise, 'Ali Kastamonî'ye yapılan atıftan ötürü (O, müellif olmayıp, müstensihdir) Halis Efendi Kütüphanesinde 2639 nu.da kayıtlı el yazması olduğu aşikârdır. Bu eser şimdi İstanbul'daki Üniversite Kütüphanesine geçmiştir.

Buraya kadar zikrettiğimiz yazarlar (C. Rieu hariç) tarafından ortaya konulan bu bilgiler, Franz Babinger tarafından 1927 tarihinde yayınlanan Osmanlı bibliyografya tarihiyle ilgili kaynak eserin

¹⁵ *Fihrist el-Kutub el-Turkiyye el-mahfuza bi'l-Kutubhâne el-ḥidiviyye el-Mısıriyya*, Kahire, 1306/1888, s. 169.

¹⁶ *A. g. e.*, s. 212.

¹⁷ "*Ğazavât-ı Ḥayreddin Pâşâ*", *Târiḥ-i Osmânî Encümeni Mecmuası*, I, s. 233-238, İstanbul 1911,

¹⁸ *Osmanlı Müellifleri*, c. III, s. 63, İstanbul 1342/1923.

¹⁹ *A. g. e.*, s. 169.

²⁰ *A. g. e.*, s. 180

de ayrı ayrı "Sinan Çavuş" ve "Murādî" başlıkları altında kullanılmıştır. Babinger, yine Sinan Çavuş adı altında, Paris Millî kütüphanesinde 1186 nu.da kayıtlı (Koleksiyon Schefer) *Ğazavât*'ın mensûr bir el yazmasına ve adı geçen kütüphanenin A.F 75 nu.da kayıtlı "Tārîh-i Feth-i Şıklōş" adlı eserin bir nüshasına işaret etmiştir²¹.

H. Derenbourg ve E. Levy Provençal'ın²² 1928 yılında derledikleri "*Arab el yazmaları kataloğu*"nun Madrid Escorial Kütüphanesi 1663 nu.da kayıtlı müellifi meçhul nüshasını ve Blochet'nin 1932 yılında yayınlanan "*Paris Millî Kütüphanesindeki Türkçe El Yazmaları*" adlı eserinin birinci cildinde Suppl. Turc. 514 nu.da kayıtlı başka bir nüshasını da mensur *Ğazavât*'ın el yazmalarına ilâve etmek lâzımdır. Blochet, bu eserin Seyyid Murād'a ait olduğunu ifade etmiştir²³. Blochet yine aynı cildde, daha önce Babinger tarafından işaret edilmiş olan A.F. 75 nu.da kayıtlı "Tārîh-i Feth-i Şıklōş" adlı eseri de tanıtmıştır²⁴. Kataloğunun ikinci cildinde, yine evvelce Babinger tarafından işaret edilmiş, Suppl. Turc. 1186 nu.da kayıtlı bir yazmayı tanıtırken de bu yazmanın "Tchaoush Pacha"nın *Ğazavât*'ının kendi eliyle yazılmış bir nüshası olabileceği ihtimalini ileri sürmüştür²⁵.

İstanbul'daki "*Ğazavât*"ın el yazmalarına dair yeni bilgiler, 1940 yılında L. Forrer tarafından verilmiştir. L. Forrer, İstanbul Üniversite Kütüphanesinde 94, 2459, 2490 ve 2639 nu.larda kayıtlı dört el yazması ortaya koymuştur²⁶. Bunlardan 2490 ve 2639 nu.larda kayıtlı bulunan ikisine daha önce Bursalı Mehmed Tahir tarafından işaret edilmiştir. Forrer, Bursalı Mehmed Tahir'in 2639 nu.da kayıtlı olan eserin müellifinin Hüseyin b. Ali Kastamonî olacağı yolundaki görüşünü düzeltip, onun sadece bir müstensih olduğunu tesbit etmiştir. O, 2490 nu.da kayıtlı el yazmanın başlığında belirtildiği üzere, Seyyid Murādî'yi müellif olarak tesbit

²¹ A. g. e., s. 77-79.

²² *Les Manuscrits arabes de l'Escorial*, c. III, s. 194-195, Paris 1928,

²³ *Catalogue des manuscrits turcs de la Bibliothèque Nationale*, C. I. s. 379, Paris 1932,

²⁴ A. g. e., s. 28-29.

²⁵ A. g. e., C. II. s. 191, Paris 1933,

²⁶ "*Handschriften Osmanischer Historiker in Istanbul*", *Der İslam*, 1940, XXVI, s. 173-220.

ederken, bu atıf ile Babinger tarafından mensur *Gazavât*'ın Sinan Çavuş'a atfı arasındaki çelişkiyi görmemezlikten gelmektedir. Oysa, el yazması ile ilgili olarak Babinger'e atıfta bulunulmuştur. Ayrıca Necib Âsım tarafından da işaret edilmiş olan Revan Köşkü 1291 nu.da kayıtlı, Murâdî'ye atfedilen manzum *Gazavât*'tan bahsetmiştir. O, yine aynı Murâdî'ye ait, biri Revan Köşkü 1292 nu.da kayıtlı Preveze Savaşına (1538) dair, diğeri Üniversite Kütüphanesinde 2475 nu.da kayıtlı Kastelnova'nın fethiyle ilgili (1539) iki manzum esere işaret etmiştir²⁷.

Babinger'i takiben, L. Forrer de 1543 tarihinde vukubulan Macar seferine dair bir kitabı Sinân Çavuş'a atfetmekte ısrar etmektedir. Bu eserin, Hekimoğlu Ali Paşa Kütüphanesinde 700 nu.da kayıtlı bir üçüncü nüshasına işaret ettikten sonra şöyle demektedir: "İsmi zikretmeyen müellif, konuyla ilgili eserinin girişinde, daha önceleri Hayreddin Paşa'nın seferlerini biri 10 bin beyitten fazla manzum, diğeri mensur iki eserde yazdığını" söylemektedir²⁸.

Hammer tarafından "*Ğazavât-ı Hayreddin Pâşâ*" adlı eserin Sinan Çavuş'a atfedilmesi hususundaki yanlış anlama, Ettore Rossi'nin "*Vatikan Kütüphanesindeki Türkçe Yazmalar Katalogu*"nda da görülmektedir. Önceleri Hammer tarafından işaret edilen "Barberiniano Orientale" yazmasının, bu adı geçen katalogda 127 nu.da kayıtlı bulunduğu bilinmektedir²⁹. 1956 senesinde neşrolunan, Âgâh Sırrı Levend'in *Ğazavât-nâme*'lere dair eserinde de aynı yanlış anlama sürdürülmüştür. Aslında Âgâh Sırrı Levend, İstanbul Üniversite Kütüphanesinde mevcut dört yazmadan 2639 nu. da kayıtlı olanın – ki bu yazmada "Te'lif-i Seyyid Murâd" başlığı silinmiştir – Flügel tarafından Sinân Çavuş'a atfedilen eser olabileceğini farzedip Blochet tarafından zikredilen Çavuş Paşa'nın Sinân Çavuş ile aynı şahıs olup olmadığı hususunda tereddüt göstermektedir³⁰.

1963 senesinde bu konuyla ilgili bir makale yazıp, mensur *Ğazavât*'ın Sinan Çavuş'a atfedilmesinin asılsızlığını ispat ve gerek

²⁷ A. g. e., s. 191-192.

²⁸ A. g. e., s. 192.

²⁹ *Elenco dei manoscritti turchi della Biblioteca Vaticana*, Città del Vaticano, 1953, s. 327.

³⁰ A. g. e., s. 74. Ayrıca A. S. Levend, Suppl. turc 514 nu'da kayıtlı Paris yazmasını, manzum *Ğazavât*'ın nüshaları arasına katmaktadır.

bu eserin, gerekse “*Tārîh-i Feth-i Şikloş*”un Murādî’nin eseri olduğunu kesin olarak tesbit etme şerefi, (Sayın) Hüseyin Yurdaydın’a aittir³¹. Bilindiği gibi, H. Yurdaydın daha önce 1952 senesinde, bu şahsın, Piri Reis’in “*Kitâb-ı Bahriye*”sinin de müellifi olduğunu ortaya koymuştur³².

Yurdaydın, herşeyden evvel Sinân Çavuş’un “*Ğazavât*”ın müellifi olamayacağı hususuna dikkati çekmektedir. Çünkü “*Ğazavât*”ta, Sinân Çavuş’tan üçüncü şahıs sıfatıyla ve sadece 1533 senesinde padişah tarafından Hayreddin Paşa’ya gönderilen Hatt-ı Şerifi ulaştırmakla görevli kimse olarak bahsedilmektedir. Hatt-ı Şerif’in tesliminden sonra Sinân Çavuş, İstanbul’a dönmüştür. Oysa “*Ğazavât*”ın müellifi, kendisinden bahsederken seferlerde Hayreddin Paşa’nın beraberinde bulunduğunu söylemektedir.

Yurdaydın, mensur *Ğazavât*’ın Murādî’ye ait olduğunu ortaya koyabilmek için, özellikle İstanbul’daki Üniversite Kütüphanesinde 94, 2490 ve 2459 nu.larda kayıtlı mensur yazmaların başında mevcut “Te’lif-i Seyyid Murādî” ibaresine dayanmaktadır. Ayrıca (adı geçen yazmalarda) ismini gizli tutan bu müellifin, girişte, Hayreddin Paşa’nın seferlerine dair biri mensur, diğeri manzum iki eser yazmış olduğunu ifade eden sözlerini de delil olarak kullanmaktadır. Bunlardan manzum olanının Murādî’nin manzum “*Ğazavât*”ı ile aynı olduğu aşikârdır. (Bkz:s. 498) Yine Yurdaydın’a göre, mensur “*Ğazavât*”ın da aynı müellifin eseri olduğunu kabul etmek gerekir.

Geçici olarak Tübingen’deki “Staatsbibliothek”in deposunda mahfuz, Or. quart. 1751 nu.da kayıtlı mensur *Ğazavât*’ın yeni bir el yazması bir müddet evvel B. Flemming tarafından ortaya konmuştur. B. Flemming, el yazmalarının başlığına ve Yurdaydın’ın görüşlerine dayanarak, isabetli bir tarzda, eseri Seyyid Murādî’ye isnad etmektedir³³. Bugün bu el yazması Berlin’de “Staatsbibliothek” de bulunmaktadır.

³¹ “*Murâdî ve Eserleri*”, Belleten, Türk Tarih Kurumu, XXVII, 107, s. 453-466, Ankara 1963,

³² “*Kitâb-ı Bahriye’nin telifi meselesi*”, Dil ve Tarih - Coğrafya Dergisi, X, s. 143-146. Ankara 1952, Bu husus için bkz: s. 487 v.d.

³³ B. Flemming, *Verzeichnis der orientalischen Handschriften in Deutschland*, Band XIII, 1. Türkische Handschriften, Teil, I, s. 117-118, n. 143, Wiesbaden 1968,

Tārîh-i Fetḥ-i Şikloş'a gelince, o da Seyyid Murād'dan başkasının eseri olamaz; çünkü her ne kadar ismi zikredilmemişse de, Murād'ın dışında birisinin olması sözkonusu değildir. Zira o, Barbaros'un seferlerine iştirak edip, bunları biri mensur, diğeri manzum iki kitapta, yani mensur ve manzum *Ġazavât*'ta anlattığını yazmaktadır.

Bundan başka, manzum *Ġazavât* ile, *Tārîh-i Fetḥ-i Şikloş'da*, "Bu bâb... beyân ider". ibaresinde olduğu gibi bütün söz başlıkları aynı özellikleri taşımaktadır. Bu durumda, Sinân Çavuş'un ismini, Osmanlı tarihçileri arasından silmek gerekecektir.

2 - ĠAZAVÂT'IN TERCÜMELERİ

Tercümelerin başlı başına ele alınması gerekir. Sözüünü edeceğimiz tercümelerin en eskisi İspanyolca yazma bir nüsha olup, Palermo'daki "Biblioteca Comunale"de bulunmaktadır. İspanyolca ismi şöyledir; "*La vida y Historia de Hayreddin Ilamado Barbaroxa*, traduzida de Lengua Turquesca en espanol castellano "(= *Barboros namlı Hayreddin'in hayatı ve tarihi*; Türk dilinden İspanyolca'ya tercüme edilmiştir.) İspanyolca tercüme E. Pelaez tarafından İtalyanca'ya çevrilip, 1880 ile 1887 tarihleri arasında "Archivio Storico Siciliano" adlı dergide neşredildikten sonra, 1887 senesinde Palermo'da bir kitap haline getirilerek "*La vita e la storia di Ariadeno Barbarossa*" adıyla yayınlanmıştır.

Bu yazmanın baş tarafında mütercim Luis Alçamora'nın, efendisi Filip II'ye hitaben yazdığı, 1578 tarihli ithaf yazısı bulunmaktadır. İthaf yazısında Alçamora, bu kitabın, Filip II tarafından kendisine verildiğini ve bunun bir yeniçerinin yeğeni olarak "Atina" de doğmuş bir türk kölenin yardımıyla tercümesi istenen kitaplardan biri olduğunu söylemektedir. Ancak, türk'ün İspanyolcası çok kötü idi. Alçomora, meşhur korsanın seferleri hakkında bilgi edinmeyi çok arzu eden kralın bu arzusunu yerine getirmek için, Türk kölenin yardımıyla eserin tercümesini tamamladı. Sadece ilk üç sayfanın karışık bir şekilde yazılmış bulunması ve içinde Türk'ün anlayamadığı bazı arapça kelimelerin mevcudiyeti dolayısıyla giriş kısmı tercüme edilememiştir"³⁴.

³⁴ Zikreden: E. Pelaez "*Arch. Stor. Sic.*, V, s. 384-386, 1880, zira ben, "Biblioteca Comunale" de mahfuz yazmanın fotokopisini dahi görme imkânını bulamadım.

Pelaez, İtalyanca tercümeyle yazdığı girişte, Hammer'in türkçe metin hakkında yazdıklarından habersiz görünmektedir.

Kronolojik olarak, ikinci tercüme arapçadır. 1788-1790 senelerinde Cezayir'deki bir ikameti sırasında, fransız müsteşrik Venture de Paradis, Barbaros kardeşlerin seferlerini anlatan arapça bir yazma eser bulup fransızcaya tercüme etmiştir. Venture de Paradis'in bu fransızca tercümesi, 1837 yılında S. Rang ve F. Denis tarafından iki cilt halinde neşrolununcaya kadar, uzun müddet yazma olarak kalmıştır³⁵. Bu iki nâşir, her ne kadar Hammer vasıtasıyla türkçe *Gazavâl*'in mevcudiyetinden haberdar iseler de, Venture de Paradis tarafından tercüme edilen bu eseri Barbaros'un şahsına çok yakın, fakat meçhul bir yazarın yazdığı XVI. yüzyıla ait orijinal bir arap kroniği olarak telâkki etmektedirler³⁶.

A. Berbrugger 1857 de S. Rang ve F. Denis tarafından neşredilen ve Venture de Paradis tarafından fransızca tercümeyle esas alınan arapça kroniğin Cezayir Kütüphanesinde 942 nu.da kayıtlı yazma olduğunu ortaya koymuştur.

Berbrugger ayrıca, arapça tecümenin sonuna eklenen notta, bu tercümenin türkçe metinden yapıldığına dair bilgi verildiğine işaret etmekte, bu bilgiyle Hammer'in türkçe *Ğazavât*'a dair yazdıkları arasında ilişki kurmaktadır³⁷.

Sonraları G. De Slane, 1883-1895 tarihleri arasında yayınlanan "*Paris Milli Kütüphanesindeki Arapça el yazmaları*" katalogunda 1878 nu.da kayıtlı "*Sıratu'l-Mucâhidi Hayri'd-Din*" adlı bir el yazmasını tanıtırken hiçbir gerekçe göstermeden XVII. yüzyıla ait olduğunu ileri sürmüştür. De Slane, bu nüshanın S. Rang ve F. Denis tarafından yayınlanan fransızca tercümede kullanılmış olan nüshadan farklı olduğunu tesbit etmiştir³⁸.

Barbaros Hayreddin Paşa'nın biyografisine dair Tunus'taki Zeytûniye Camii Kütüphanesinde bulunan arapça yeni bir el yazmasını O. Houdas ve R. Basset 1884 de ortaya çıkarmıştır³⁹.

³⁵ Bkz: Dip not 6.

³⁶ A. g. e., c. II, s. 106, not. 2.

³⁷ A. Berbrugger, *Les époques militaires de la Grande Kabylie*, s. 309-310. Algeri 1857,

³⁸ *Catalogue des manuscrits arabes de la Bibliothèque Nationale*, Paris 1883-1895, s. 338.

³⁹ O. Houdas - R. Basset, *Mission scientifique en Tunisie, II: Bibliographie. les manuscrits arabes de Tunisie et de Kairouan*, s. 68, Algeri 1884.

Cezayir'in "Bibliothèque - Musée"sinde 942/1622 nu.da kayıtlı *Ğazavât*'ın el yazma arapça tercümesinin bir kısmı Fransızca tercümesiyle birlikte 1890 tarihinde R. Basset tarafından yayınlanmıştır⁴⁰. Basset, elindeki yazmadan, bu arapça tercümenin XVII. yüzyılın ilk yarısında Cezayir'de Hanefi mezhebi müftülüğü yapan Seyyid Muhammed İbn 'Ali el-Quloğlu el-Cezâirî namına, ismi bilinmiyen bir hoca tarafından yapıldığının anlaşıldığını söylemektedir. Ayrıca Basset, S. Rang ve F. Denis'in yayınladıkları Fransızca tercümeyle ilgili ederken şöyle demektedir: "Hiçbir bakımdan aslıyla ilgisi olmayan ve arapça metinle karşılaştırmadan yararlanmak isteyenleri yanıltmaktan başka bir işe yaramayacak böyle bir çeviriye tercüme denilip denilemeyeceğini kestiremiyorum." Yine bu vesileyle Basset, Cezayir'in "Bibliothèque - Musée"sindeki arapça tercümenin nâtamam diğer bir el yazmasının mevcudiyetini haber vermekte ve bunun Tunus'taki Zeytûniye Camii Kütüphanesindeki mevcut el yazması ile aynı olduğunu ifade etmektedir.

942/1622 nu.da kayıtlı yazma ile, Basset'nin tanıttığı yazma olduğunda şüphe olmayan 774/1623 nu.da kayıtlı başka bir el yazması, 1893'de E. Fagnan tarafından Cezayir'in "Bibliothèque - Musée"sinde mahfuz el yazmalar olarak tanıtılmıştır⁴¹. Oysa, daha önce Houdas ve Basset tarafından tanıtılmış olan Tunus'un Zeytûniye Camii Kütüphanesinde mevcut el yazmasının, B. Roy'un 1900 tarihli katalogunda 4973 nu.da kayıtlı olduğu bildirilmiştir⁴².

E. Blochet, 1925 yılında yayınlanan "*Millî Kütüphaneye yeni gelen arapça el yazmaları*" adlı katalogunda, Barbaros Hayreddin Paşa'nın hayatıyla ilgili 5754 nu.da kayıtlı arapça bir yazma hakkında bilgi vermiştir. (Bu yazma bir mecmua içindedir)⁴³.

Ğazavât'ın 942/1622 nu.da kayıtlı arapça tercümesi, nihayet 1934'de Nûreddin Abdülkâdir tarafından Cezayir'de tam olarak basılmıştır⁴⁴.

⁴⁰ "Documents musulmans sur le siège d'Alger par Charles - Quint (1541)" *Bulletin trimestriel de géographie et d'archéologie d'Oran*, X, s. 171-214. Orano 1890,

⁴¹ *Catalogue général des manuscrits des bibliothèques publiques de France*, Départements, tome XVIII, s. 451, Paris 1893,

⁴² *Extrait du Catalogue des manuscrits et des imprimés de la Bibliothèque de la Grande Mosquée de Tunis. Histoire*, s. 53. Tunus 1900,

⁴³ E. Blochet, *Bibliothèque Nationale. Catalogue des manuscrits arabes des nouvelles acquisitions* (1884-1924), s. 107, Paris 1925.

⁴⁴ *Kitâb Gazâvât 'Aruc wa Ĥayr ad-Dîn*, Algeri 1353/1934.

Berbrugger dışında, Houdas, Basset, Fagnan, Roy, Blochet ve Nûreddin Abdülkâdir'den hiç biri arapça *Ğazavât* ile Hammer'in bahsettiği türkçe *Ğazavât* arasında bir ilişki kurmuşlardır.

II - SEYYİD MURAD VE ESERLERİ

Ğazavât'ın özellikle bizi ilgilendiren bölümünü incelemeye başlamadan, yazarının telif çalışmalarından söz etmek uygun olacaktır. Biz bunu, konuyla ilgili olarak şimdiye kadar yazılanların yanında, metinler üzerinde de araştırmalar yapmak suretiyle gerçekleştireceğiz.

Ğazavât'ın yazarı, eserlerinin, kendisinden bahsettiği manzum kısımlarında, adının Murâdî olduğunu bildiriyor⁴⁵. El yazmaların başlıklarında ise Seyyid Murâdî⁴⁶ veya Seyyid Murâd⁴⁷ olarak anılmıştır⁴⁸.

Gerçek adının Murâd, mahlasının da Murâdî olduğu âşikardır. Her ne kadar nisbet kalıbında bir ismin mahlas olarak kullanılması pek yaygın değilse de, bu konuda bazı istisnalara rastlanmaktadır. Padişah I. Selim'in kullandığı Selîmî, III. Murad'ın kullandığı Murâdî mahlasları bunun örneğidir. El yazmanın başındaki Seyyid lakâbı, yazarın şu (beyiti) ile teyit edilmiştir:

(Remel: → ———/———/———)

Bende-i mümtâz olub fâik olam

Seyyidüm dergâhuna lâ'ik olam⁴⁹

Genel olarak "Seyyid" lakabı Hz. Peygamber soyundan gelenler için kullanılır. Belki de Murâd da öyle idi. Bununla beraber öyle görünüyor ki bu lakabla Osmanlı denizcileri çevresinde, gayri-

⁴⁵ Bkz: s. 494, 495, 498.

⁴⁶ İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Nu: T 94 de kayıtlı nüsha, varak 1b; Berlin, Or. quart. 1751 nu.lı nüsha, varak 2b.

⁴⁷ Supp. turc, no. 514 de la Bibliothèque Nationale; İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, T 2639, T 2490 nu.lı nüshalar, varak 1b.

⁴⁸ Bu makalede, İslam Ansiklopedisinde kullanılan transkripsiyon alfabesi benimsenmiştir. (Çeviren).

⁴⁹ *Feth-i Kal'a-i Nova*, İstanbul Üniv. Ktb. T 2475 nu.lı nüsha, varak 74a; *Ğazavât-ı Hayreddin Pâşâ*, Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Revan nüshası, nu. 1291, varak 366b.

müslim menşe'li denizciler kasedilmektedir⁵⁰. Yukarıda zikrettiğimiz beyitte Seyyid Murâd'ın "Kapudan Paşa"ya müracaat etmesi keyfiyeti, "Seyyid" lakabının bu ikinci anlamını teyid eder görünmektedir.

Seyyid Murâd'ın hayatı hakkındaki bilgilerimiz, kendi eserlerinden elde edebildiklerimizden ibarettir.

XV. asrın son çeyreğinde doğmuş olması mümkündür; çünkü denizcilik sahasında yazmış olduğu 930/1523-1524 tarihli "*Bahir-nâme*" adlı eseri, kendisini bize, otuz yaşlarında olması muhtemel olgun bir yazar, deniz ilimlerinde değerli bir mütehassis olarak tanıtmaktadır⁵¹. Öte yandan, 1546 yılında henüz seksenini geçmemiş olarak hayatta bulunmuş olması ihtimali de bu görüşü teyid eder görünmektedir⁵².

Denizcilik sahasındaki adı geçen eserin kabul görmesi üzerine, mahiyetini bilmediğimiz bir görevle Osmanlı donanmasına katılmıştır. Nitekim bu husus, 1538 tarihli "*Fetih-nâme-i Hayreddin Paşâ*" adlı eserin şu mısralarından da anlaşılmaktadır:

(Remel:→ ———/———/———)

Çün-ki yazdum bundan evvel bir kitâb

Bu ocağa kıldum andan intisâb⁵³.

Seyyid Murâd'ın 1534 yılında bu büyük Osmanlı amiralinin maiyyetine girmiş olması muhtemeldir. Bilindiği gibi o sene Kanûnî Sultan Süleyman'ın daveti üzerine Hayreddin Paşa İstanbul'a gelmişti. Böylece bir süre için Paşa'nın gazâ ve seferlerine bilfiil katılmıştı. Nitekim kendisi de bu hususu şu ifadeleriyle dile getirmektedir: "Bu efkende anlarla seferlerde ve gazâlarda ber'de ve bahir'de bile

⁵⁰ Bkz: F. Babinger, "*Seyyid Nûh and his sailing handbook*", *Imago Mundi*, XII, s. 180-182, Leida 1955, [= Aufsätze und Abhandlungen zur Geschichte Südosteuropas und der Levante (J. H. Kissling ve A. Schmaus'un itinalarıyla), II, s. 92-94 Monaco 1966,].

⁵¹ *Bahir - nâme* ile ilgili olarak bkz: s. 487 v. d.

⁵² 1546 de, Seyyid Murad, Gazavât'ın ikinci bölümünü yazmaktaydı. Ayrıca bkz: s. 500.

⁵³ *Fetih - nâme-i Hayreddin Paşâ*, Topkapı Kütüphanesi, Revan nüshası, nu: 1292, varak 64a.

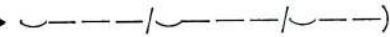
olub..”⁵⁴; “Bunca zaman imiş kim sizler... H̄ayreddin Paşa... ile bile olub ve deryâ seferlerin anlarunla eyleyüb...”⁵⁵.

Seyyid Murâd'ın böyle bir göreve getirilmiş olması, onun donanma yönetimine katıldığı anlamına gelmez. Denizle ilgili hususların yazarı olarak onun belli başlı görevi, birazdan bahsedeceğimiz eserinde olduğu gibi, H̄ayreddin Paşa'nın seferlerini yazmaktan ibaret olduğunda şüphe yoktur.

1538 yılında vukubulan Preveze deniz savaşında H̄ayreddin Paşa'nın maiyyetindeki Burak Reis'in Başstardasında bulundu⁵⁶. Bir sene sonra, 1539'da Nova kalesinin fethedildiği savaşa katıldı⁵⁷. Daha sonra, diğer bazı kimselerle İstanbul'a gönderildi⁵⁸.

Muhtemelen 1541'de, Barbaros'un biyografisini tamamlayıp bir nüshasını Vezir'e verdi⁵⁹. Eserin ilgi görmesi üzerine, Macaristan seferine de katılıp, bu seferin tarihini mensur ve manzum olarak yazması için kendisine görev teklif edildi⁶⁰. Kabul edip, Vezir-i Âzâm Rüstem Paşa'nın emrine girdi. Rüstem Paşa da bir takdir işareti olarak Şahincibaşı Mustafa Ağa eliyle kendisine bir at hediye etti⁶¹.

1544 yılında sona eren Macaristan seferinden sonra Seyyid Murâd İstanbul'a dönmüş olmalıdır; hiç değilse Barbaros'un vefat tarihi olan 1546 senesinin Temmuz ayında orada olduğu kesindir. Seyyid Murâd, H̄ayreddin Paşa'nın vefatı dolayısıyla sekiz kronogram yazmış, yani tarih düşürmüştür. Bunlardan birini zikretmekle yetineceğiz:

(Hezec:→)

Cihândan h̄azret-i merhûm paşa

Ferâgat eyleyüb terk etti gitti.

⁵⁴ Bkz: *Ğazavât-ı H̄ayreddin Pâşâ*, 1b-3a.

⁵⁵ *Târih-i Feth-i Şikloş*, Millet Kütüphanesi, Hekimoğlu Ali Paşa nüshası, nu: 700, varak 6a.

⁵⁶ *Fetiḥ - nâme*, A. g. yazma, varak 65a.

⁵⁷ *Feth-i Kal'a-i Növa*, a. g. yazma, varak 73a, b.

⁵⁸ A. g. e., varak 74a.

⁵⁹ Bkz: *Târih-i Feth-i Şikloş*, a. g. yazma, varak 6a-10a.

⁶⁰ Aynı yer.

⁶¹ Aynı yer.

Görüb anı müverrih dedi târih
Vücudun zavrakın engine atdı⁶².

(Tarih son mısradâ düşürölmüş olup, 953/1546 yılına tekabül etmektedir.)

Bir ay sonra da, Büyük Amiral'in hayatına dair eserin ikinci kısmını tamamlamıştır⁶³. Daha sonrası için yazar hakkında hiç bir bilgimiz yoktur.

Seyyid Murad'ın eserlerini aşağıdaki kronolojik sıra ile tasnif etmek mümkündür:

I — *BAHİR-NÂME*: *Bahir-nâme* adlı bu eserin muhtevasının ne olduğunu iyi bilmemekteyiz. Bu eserden, 945/1538 tarihinde Murādî tarafından yazılmış "*Fetiḥ-nâme-i Ḥayreddîn Pâşâ*"⁶⁴ adlı manzum eserin şimdi zikredeceğimiz şu pasajında söz edilmektedir:

(Remel: → — — — / — — — — / — — — —)
Bundan evvel ben-de yazdum bir kitâb
Eyledüm te'lîf-ü kıldum faşl-ü bâb
Fâzl-ı hâdî eyledüm târîḥ ânâ
Ol kitâb ile gidilür her yânâ
Türk-i bahri anda ta'yîn eyledüm
Ḥartunun 'ilminî tebyîn eyledüm.
Hem pûsûla 'ilmîni kıldum a'yân
'İlm-i bahri etdüm anda hep beyân
Bahir-nâme demek ile oldı yâd
Lîk Pîrî Kethuzâ'nın oldı ad
Vakıa deryâyı ol evvel gezüb
Gezdüḡi arayî heb bir bir yazub
Komuş ebter bulmayub bir chl-i dîl
Cem' edemeyüb yaturmuş bunca yıl
Bir qarın geçmiş aradan yok gümân
Eyledî benden recâ çün ol zemân
Pes anı cem' edüb etdüm bir kitâb
Bilür anı bir nice yüz şeyḥ-u şâb⁶⁵.

⁶² Bkz. *Ğazavât*, İkinci kısım, (bkz. s. 500), Paris'in "Bibliothèque Nationale"indeki Suppl. turc. nu. 1186'da kayıtlı nüsha, varak 51a.

⁶³ Bkz. s. 500.

⁶⁴ Bkz. s. 494, 495.

⁶⁵ *Fetiḥ - nâme*, a. g. yazma, varak 63b-64a.

Pasajda adı geçen Pîrî Kethudâ'nın "*Kitâb-ı Bahriye*" adıyla tanınan meşhur Akdeniz "Portulan"ının yazarı Pîrî Reis'den başkası olmadığı meydandadır⁶⁶. Bu durumda, Murâdî'nin eseri olan *Bahîr-nâme* ile Pîrî Reis'in eseri arasında ne gibi bir münasebet bulunabileceği meselesi ortaya çıkmaktadır*.

⁶⁶ Bildiğim kadarıyla "Kethüda" ünvanı başka hiç bir yerde Pîrî Reis'e atfedilmiş değildir. F. Ezgü'nün "İslam Ansiklopedisi, c. IX. İstanbul 1964, s. 561-565" de Pîrî Reis'le ilgili makalesinde bu hususla ilgili olarak hiçbir şey söylenmemiştir. Buradan, Pîrî Reis'in 1524'de "tershâne kethudâlığı" görevini üstlendiği neticesine varabiliriz. Bu görevle ilgili olarak bkz. İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı devletinin merkez ve bahriye teşkilatı*, Ankara 1948, s. 427-428.

* H. Yurdaydın, Murâdî'nin *Kitâb-ı Bahriye*'nin yazılmasına olan katkısını daha 1952'de yayımlanmış olan "*Kitâb-ı Bahriye'nin Telifi Meselesi*" adlı araştırmasında belirtmiş (Bkz: D. T. C. F. Dergisi, X (1952), s. 143-146) ve bunu daha sonra *Murâdî ve Eserleri* adlı araştırmasında (Bkz: Belleten, XXVII, 107, Ankara 1963, s. 453-466) tekrarlamıştır. Svat Soucek ise 1973 de yayımlanmış olan "*A Propos du Livre d'Instructions Nautiques de Piri Reis* (Bkz: Revue des Etudes İslamiques, XLI, Fascicule 2 (1973), pp. 241-255)" adlı araştırmasında bu konuya yani *Kitâb-ı Bahriye*'nin telifi meselesine de dokunmakta ve şöyle demektedir:

"... ce renseignement ne nous informe pas sur le point de savoir si Pîrî Reis continuait son activité comme cartographe, il ressuscite le problème de l'identification de l'auteur de la seconde version du *Kitâb-ı bahriye*, car Murâdî prétend qu'il s'agit de lui et non de Pîrî Reis. Ce n'est pas notre intention de discuter ici ce problème, qui n'est pas essentiel pour une appréciation de l'ouvrage. La question a d'ailleurs été discutée d'une manière convaincante par H. G. YURDAYDIN, art. cité, p. 143-146". (bkz: p. 242, not. 1).

Diğer taraftan *Piri Reis'in Hayatı ve Eserleri* adlı kitabı 1974'de yayımlanmış olan Sayın Prof. Dr. Afet İnan, isim zikretmeksizin, "Bazı incelemelere göre Pîrî Reis'in bu nazım ve nesir halindeki ve iki seferde yazılmış olduğu (H. 927 M. 1521 ve H. 932 M. 1526) bilinen Bahriye kitabının "Murâdî" adında birisinin üslubu ile yazıldığı söylenir. Bu şahıs hakkında etraflı bir bilgi bulunmamakla beraber, *Gazavât-ı Hayreddin Paşa* ve *Fetihnâme* adlı nazım ve nesir olarak yazmış olduğu kitapların müellifi olarak bilinir. Murâdî'nin ifadesine göre deryayı ilk önce gezenin Pîrî Kethudâ olduğunu ve onun gezdiği yerleri bir bir yazmış bulunduğunu kaydettikten sonra bu malzemeyi bir ehl-i dil bulamadığı için Pîrî'nin uzun müddet "Cem" edemediğini yazar ve nihayet kendisine bu malzemenin verilerek yazdırıldığını söyler. Bu nazariyeye değinmekle beraber üslub kime ait olursa olsun, bizce yinede asıl kaynak bilgi Pîrî Reis'e ait olması önemlidir". demekle (bkz: s. 18, not 1) ve burada Sayın Hocam Prof. Dr. H. G. Yurdaydın'ın adının zikredilmemesi bir yana, onun ileri sürdüğü ve Prof. Dr. Barbara Fleming, Prof. Dr. Aldo Gallotta ve Prof. Dr. Svat. Soucek tarafından doğruluğu kabul edilmiş görüşlerine pek ilgi duymadığı anlaşılmaktadır. Öte yandan

Bilindiği üzere elimizde *Kitâb-ı Bahriye*'nin iki ayrı nüshası mevcuttur. Daha XVII. yüzyılda Hacı Halife bu hususu gerek Kozmografya'ya dair "*Cihân-nümâ*"sında, gerekse "*Keşfu'z-Zunûn*" adlı bibliografik eserinde belirtmiştir. "*Cihân-nümâ*"sında şöyle demektedir⁶⁷.

بری مفصل بری اندن اقل ایکی نسخه کوریلوب . . . کبیر اولنده کشتیبانلغه متعلق بر قج یوز بیت وجایجا تفصیلر واردر که صغیرنده انلر مطوی در.

Keşfu'z-Zunûn'daki ifadesi ise şöyledir: "Bu eserin iki nüshası vardır. Bunlardan biri diğerinden biraz daha geniştir. Geniş olanın başlangıcında şiirler mevcut olup, diğerinde yoktur"⁶⁸.

Bu iki nüshayla ilgili bu bilgi Kahle tarafından da teyid edilmiştir. Gerçekten bu zat, 1926 yılında kısmen yayınladığı "*Kitâb-ı Bahriye*"ye – bu eserin yayınlanması tamamlanmamıştır – yazmış olduğu girişte şu hususa dikkati çekmektedir:

Kendisi tarafından yayınlanan nüsha çok eski el yazmalarına istinat edip, uygunluk ve bütünlük içindedir. Buna karşılık, manzum bir bölümü bulunan ikinci nüsha daha geniş olup, birkaçı yeni olmak üzere daha fazla harita ihtiva etmekte ve muahhar nüshalara dayanmaktadır. Bundan dolayı birinciye nisbetle daha az uygunluk ve bütünlük içinde görünmektedir. Buna dayanarak, Kahle, bu ikinci nüshanın Piri Reis'in eseri olmayıp, kendisinden sonra yaşamış olan bir başkasına ait olacağı neticesine varmıştır.

Daha sonraları, Haydar Alpagut ve Fevzi Kurtoğlu, yalnız Kahle tarafından yayınlanan 927/1520-1521 tarihli ilk nüshanın değil, kendileri tarafından 1935'de yayınlanan ikinci muahhar nüshanın da Piri Reis'in eseri olduğu görüşünü savunmuşlardır⁶⁹. Piri Reis'in 927 hicri yılından sonra "*Kitâb-ı Bahriye*"yi yeni baştan yazmış olduğu şu hadiseden anlaşılmaktadır: Yazar kitabının man-

S. Soucek'in, H. G. Yurdaydın'dan naklen Murâdî'nin *Kitâb-ı Bahriye*'nin ikinci versiyonunun yazarı olduğunu 1976'da yayınlamış olan diğer bir araştırmasında da belirttiği görülmektedir. Bkz. *Tunisia in the Kitâb-ı Bahriye by Piri Reis*, Lisse 1976, p. 7, not 13. (Çeviren).

⁶⁷ *Cihân - nümâ*, İstanbul 1145/1732, s. 11.

⁶⁸ *Keşfu'z - Zunun 'an Esâmi'l - Kutub ve'l - Funûn*, G. Flügel baskısı, II, s. 22, n. 1689; Lipsia 1837,

وهی نسخهتان احداها ايسط قليلا من الأخرى وفي اولها نظم والأخرى ليست كذلك

⁶⁹ Piri Reis, *Kitâb-ı Bahriye*, İstanbul 1935.

zum sonuç kısmında, 1524 yılında Kanûnî Sultan Süleyman'ın emriyle Mısır'a gönderilen filonun yolculuk esnasında büyük bir fırtınaya yakalandığını, kendisinin de bu sırada denizcilikle ilgili kitabından yararlanırken Vezir-i Âzâm İbrahim Paşa tarafından görüldüğünü kaydetmekte ve adı geçen Vezir-i Âzâm'ın bu kitabın daha düzenli bir hale getirilmek suretiyle yeni baştan yazılarak Padişah'a takdim edilmesiyle ilgili emri üzerine kitabı tamamlayıp, temize çektiğini anlatmaktadır. Bu husus ayrıca, aynı ifadelerin geçtiği kısa mensur girişte de teyid edilmiştir. Sonundaki beyitte düşürülen tarihten de çıkarılacağı üzere eser, 932/1525-1526 senesinde tamamlanmıştır:

(Hezec: → ~ ——— / ~ ——— / ~ ———)

Tamâm etdük sözi bulub murâdî

Dedük târîhî ana feyz-i hâdî.

Kitâb-ı Bahriye'nin iki nüshası arasındaki mevcut farklılıklardan büyük bir kısmını Alpagut ve Kurtoğlu, Pîrî Reis'in sonraki nüshaya, İbrahim Paşa'nın arzusuna uyararak yaptığı ilâve ve değişikliklere atfetmektedirler. Ancak bunların bir kısmı da muhafaza edilemeyen ana nüshanın devamlı olarak uğradığı değişiklikler, müstensih ve haritacıların müdahaleleri, el yazmalarını ellerinde bulunduran bir takım kişiler ve kaptanların bu esere kendi şahsî tecrübelerini ilâve etmeleri nedeniyle ortaya çıkmıştır⁷⁰.

Bu iki nâşir, gerek Kahle tarafından neşredilen 927/12 Aralık 1520 tarihli nüsha olsun, gerekse kendilerinin yayınladığı 932/18 Kasım 1525 tarihli nüsha olsun, her ikisinin de Gelibolu'da yazılmış olduğunun "târîh dokuz yüz yigirmi yedi yılında iken nefsi Gelibolu'da tertip üzerine bir yere cem' ederken...", "târîh dokuz yüz otuz iki yılında... Gelibolu'da işbu kitâb hâsil oldu." ibareleriyle bizzat yazar tarafından bildirilmiş olmasının kendi görüşlerini destekler mahiyette bulunduğunu söylemektedirler⁷¹.

H. Yurdaydın, bu nâşirlerin aksine olarak, 1952 yılında, yu- karıda 487. sahifede naklettiğimiz "*Fetiḥ-nâme-i Ḥayreddîn Pâşâ*" adlı eserdeki mısralara dayanarak *Kitâb-ı Bahriye*'nin Murâdî'nin eseri olduğu görüşünü savunmuştur. O, şu hususa dikkati çekmekte-

⁷⁰ A. g. e., s. IX-XI.

⁷¹ A. g. e., s. XLI.

dir ki, Pîri Reis'den başka deniz sahasında bir kitap yazmış olabilecek Pîri adlı başka bir şahıs mevcut olmadığı gibi, ayrıca, Pîri Reis'e şöhret temin etmiş *Bahîr-nâme* adlı herhangi bir eserin mevcudiyeti de bilinmemektedir. Oysa ki, gerçekten de Pîri Reis, *Kitâb-ı Bahriye* adlı eserle meşhur olmuştur. Bu duruma göre, *Kitâb-ı Bahriye* ile *Bahîr-nâme*'nin aynı eser olduğunu kabul etmek gerekecektir. O, ayrıca, görüşünü teyid etmek için *Kitâb-ı Bahriye*'nin sonunda, eserin kaleme alınışının sona ermesini göstermek için tarih düşürülen ve 910/1504'e tekabül eden “فيض هادى” ibaresini ele alıp, “اكا” sözü dahil olmaksızın, bu ibarenin “فضل هادى” olarak düzeltilmesi gerektiğini ileri sürmektedir*. Bu takdirde (فضل هادى) ibaresinin *Bahîr-nâme*'nin telif edilmiş olduğu 930 yılına tekabül ettiği görülecektir.

Yine Yurdaydın'a göre, yazar ihâm yoluyla tarih düşürülen ibaredeki Murâdî sözüyle bizzat kendi ismini kasetmiş olabilir⁷².

Yurdaydın'ın bu görüşü, B. Fleming tarafından olduğu gibi kabul edilmiştir⁷³.

Buraya kadar naklettiğimiz bilgileri değerlendirdiğimizde şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır:

1 — Pîri Reis'in Akdeniz'de yaptığı seferler sırasında toplamış olduğu malzemenin mevcudiyeti;

2 — 927/1520-1521 yılında, muhtemelen bizzat Pîri Reis tarafından *Kitâb-ı Bahriye*'nin ilk olarak yazılışı;

3 — *Bahîr-nâme*'nin 930/1523-1524 yılında Pîri Reis'in toplamış olduğu malzemeyle Murâdî tarafından telifi;

4 — 932/1525-1526 yılında 972 beyitten oluşan giriş kısmıyla, 91 beyitlik sonuç kısmının ilâvesiyle *Kitâb-ı Bahriye*'nin ikinci ve nihâi olarak yazılması.

Murâdî'nin “*Fetiḥ-nâme*”de, “*Bahîr-nâme*”nin muhtevasıyla ilgili söyledikleri, *Kitâb-ı Bahriye*'nin pusula, harita ve ilm-i bahr'e

* Alpagut ve Kurtoğlu, düşürülen tarih olarak, eserin mukaddime kısmında kaydedilmiş olan (932/1526 yılına tekabül eden) “اكا فيض هادى” sözlerini kabul etmektedirler. Fakat dikkat edilirse (اكا) kelimesinin tarih düşürülmüş olan kelimeye idhal edilmemesi gerekir. (H. Yurdaydın, *Kitâb-ı Bahriye*'nin telifi meselesi, s. 145). (Mütercim)

⁷² “*Kitâb-ı Bahriye*'nin telifi Meselesi”. Bu eserle ilgili olarak, bkz: s. 479-480.

⁷³ A. g. e., s. 238-239 n. 300.

hasredilmiş olan manzum girişinin ilk kısmının muhtevasıyla iyice uyum halinde olduğu görülmektedir. Orada, ilâveten, Portekizlilerin coğrafi keşifleri ve Akdeniz dışında diğer denizler hakkında bilgi verilmektedir. İki eserin muhtevalarındaki bu benzerlik, *Kitâb-ı Bahriye*'nin bu manzum kısmının *Bahir-nâme*'den alındığını gösterir mahiyettedir. *Bahir-nâme*'nin özellikle Pîrî Reis'in topladığı malzeme sayesinde ortaya çıktığı göz önüne alındığı takdirde, bu görüşün gerçeğe daha fazla yaklaştığı görülmektedir. Kısacası, 1524 yılında telif edilen *Bahir-nâme*'nin, 1526 yılında ikinci kez yazılması tamamlanan *Kitâb-ı Bahriye*'ye dahil edilmiş olduğunu kabul etmek gerekecektir.

Bununla beraber H. Yurdaydın'ın ileri sürdüğü gibi *Bahir-nâme*'nin ikinci defa yazılan *Kitâb-ı Bahriye*'nin tamamıyla aynı olduğu rahatlıkla söylenebilir. Ancak şu hususu gözden kaçırmamak lâzımdır ki, Murâdî'nin bu eserin telifi için yalnız olarak çalıştığı düşünülebileceği gibi, Pîrî Reis'le yardımlaşmak suretiyle yazmış olabileceği de düşünülebilir.

Murâdî, *Bahir-nâme*'yi hicri 930 yılında telif etmiş olduğunu söylemektedir. Bu tarih milâdî olarak 10 Kasım 1523-30 Eylül 1524 arasında tekabül etmektedir. Bu eserini yazdıktan sonra Osmanlı donanmasına intisap etmiştir. O sene Pîrî Reis, muhtemelen tersane kethudâlığı görevini üstlenmiş bulunmaktaydı. *Kitâb-ı Bahriye*'nin manzum sonuç kısmında söylenenlerden, *Kitâb-ı Bahriye*'yi güzelleştirip düzene koyma emrinin Pîrî Reis'e 1524 yılının Eylül ayında donanma Mısır'a doğru yol alırken verildiği anlaşılmaktadır. (Donanma İstanbul'dan 30 Eylül 1524 yılında hareket etmiştir. Bkz: İ. H. Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, II, s. 105-106, İstanbul 1948). Yani, aşağı yukarı kesin bir şekilde, *Bahir-nâme*'nin telifinden birkaç ay sonra. Mümkündür ki, Pîrî Reis, Murâdî'nin *Bahir-nâme* adlı eserini görüp beğenerek kendisine müracaat etmiş olsun. Bunun üzerine Murâdî, Pîrî Reis'in toplayıp da uzun bir süre istifadeden uzak bir şekilde kenarda bıraktığı malzemedan faydalanarak meydana getirdiği manzum kısmı – yani *Bahir-nâme*'yi – *Kitâb-ı Bahriye*'ye ilâve etmiş olabilir. Gerçekten de bu malzeme *Kitâb-ı Bahriye*'nin ilk defa yazılışı sırasında kullanılmış değildi. İçinde deniz ilmini manzum olarak anlattıktan sonra, yine manzum şekilde anlattığı takdirde çok uzun süreceği düşüncesiyle Akdeniz'in tasvirine mensur olarak devam edileceği belirtilen “der beyân-ı sebeb-i nesir”

başlıklı bir geçiş bölümünü de ilâve etmiş olabilir. Ayrıca, mensur kısmı da, yine Pîrî Reis'in toplamış olduğu malzemeye dayanarak, daha geniş ve sarîh coğrafi bilgilerle, yeni baştan ele almış olabilir. Bu bilgiler ilk nüshadaki genellikle tarihi özellikte olan ve her kısma giriş teşkil eden bilgilerin yerini almaktadır. Birinci nüshaya nisbetle (134), ikinci nüshada (233) fazla olarak bulunan haritaları ilâve etmek suretiyle de harita kısmına katkıda bulunmuş olabilir. Tabii ki Kahle'nin açıkça fevkalade modern olarak tavsif ettiği haritaları bunlardan hariç tutmak lâzımdır⁷⁴. Nihayet esere manzum sonucu da onun koymuş olması düşünülebilir.

Her ne kadar bu sonuç kısmında birinci şahıs olarak konuşan Pîrî Reis ise de ve kendisinden de Vezîr-i Âzâm İbrahim Paşa'nın emri üzerine eseri telif eden kimse olarak bahsediyorsa da, yine de bu sonucun Murâdî'nin kaleminden çıkmış olduğunu ileri sürebilmek için elimizde yeterli kanıt bulunmaktadır: Zira *Bahîr-nâme* olması muhtemel girişle, sonucun vezni aynı olup, stil bakımından da aralarında bariz bir yakınlık söz konusudur. Ayrıca H. Yurdaydın'ın da işaret ettiği gibi, son mısradaki isimde *ihâm* mevcuttur. Ve nihayet eserinin ikinci defa telifi maksadıyla tarih düşürülürken 932 senesini elde etmek için gerekli değişikliklerle birlikte “اكا فيض هادي = Ana 'feyz-i hâdî”, *Bahîr-nâme*'nin “فضل هادي = Fazl-ı Hâdî” şeklinin örnek alındığı görülmektedir. Ancak bu 932 tarihi, Yurdaydın tarafından sunulan düzeltme kabul edilmediği takdirde elde edilebilmektedir. Aslında bu düzeltmeyle elde edilen tarih, ikinci telifteki tarihle çelişki halindedir.

Manzum sonuç kısmının da Murâdî'ye atfedilmesi, bu yazarın *Kitâb-ı Bahriye*'nin nihâi telifine katılmış olduğu görüşüne daha da kuvvet kazandırmaktadır.

Bahîr-nâme'nin *Kitâb-Bahriye*'ye idhali keyfiyeti 1538 yılında, yani *Kitâb-ı Bahriye*'den 12 yıl sonra yazılmış bulunan “*Fetiḥ-nâme*” adlı eserden aktarmış olduğumuz kısımda görüldüğü gibi, Murâdî'nin şikâyetinin nedenini iyice açıklamaktadır. Her ne kadar *Bahîr-nâme*'ye esas olacak Pîrî Reis tarafından toplanan malzemeyi değerlendiren Murâdî olmuşsa da, eserin yazarı olarak ün salan Pîrî Reis olmuştur.

⁷⁴ P. Kahle, *Piri Reis Bahrije. Das türkische Segelhandbuch für das Mittelländische Meer vom Jahre 1521*, Band II. s. XIX, Übersetzung, Berlin ve Lipsia, 1926,

Alpağut ve Kurtoğlu'nun *Kitâb-ı Bahriye* ile ilgili beyanları, bu kitabın aslının 927/1520-1521 yılında yazıldan ibaret olmadığı, bunun dışında elde daha bir çok nüshaların mevcudiyeti gerçeğiyle çelişki halindedir. Onların böyle bir ifade kullanmaları Sultan'a takdim edilmiş bulunan nüshayı hiç dikkate almamış olmalarıyla da izah edilebilir.

II - *FETİH-NÂME-İ HAYREDDİN PAŞA*: Hayreddin Paşa'nın 1537'de başlayıp 1538'de Preveze deniz savaşıyla sonuçlanan Polye seferine dair manzum eser. Bu eserden bugün elimizde iki el yazması mevcuttur. Bunlardan biri Kahire'de Dârü'l-Kutub 107/8903 numarada kayıtlıdır. 945/1538 tarihlidir; bu sebeple bu nüshanın yazar hattıyla olması mümkündür. Diğeri tarihsiz olup, Topkapı Kütüphanesi Revan Köşkü 1292 nu.da kayıtlı bulunmaktadır. Eserin Murâdî'ye ait olduğunu şu beyit ortaya koymaktadır:

(Remel: → ~~~-/~---/~---/~---)

Ey Murâdî sen-de kıl dâyim bu resme nâleler

Gûş edüb feryadını bu hâlk 'âciz kâlalâr⁷⁵.

Yazma 1600 beyitten teşekkül edip, "remel" vezindedir. (Şema: → ~~~-/~---/~---/~---) 49 beyitten oluşan alışılmış hamdü senâya tahsis edilmiş olan bir girişle başlayıp, eserin telif sebepleri ile ilgili 65 beyitlik bir sonuç kısmı ile sona ermektedir. Yazar esere, savaştan sonra, geceleyn, Durak Reis'in Başarda'sında başladığını ve beş gün içinde bitirip bir nüshasını Bâb-ı Âlî'ye gönderdiğini bildirmektedir⁷⁶. Eser, "der beyân-ı ..." başlıkları altında 90 kısma bölünmüştür.

1888 yılında Hilmi ed-Dağıştânî'nin kısaca tanıtmış olduğu Kâhire el yazmasının⁷⁷ F. Babinger tarafından kapalı bir tarzda manzum *Gazavât* ile aynı olduğu ileri sürülmüştür⁷⁸.

Revan Köşkünde 1292 nu.da kayıtlı el yazması A. S. Levend tarafından aynı eserin bir muhtasarı olarak kabul edilmiştir⁷⁹. Yurdaydın, *Fetiḥ-nâme*'nin tam olarak manzum *Gazavât*'ta da mevcut olduğunu göz önüne alarak önce *Gazavât*'ın mı, yoksa *Fetiḥ-nâme*'nin

⁷⁵ A. g. el yazması varak 31a. Preveze halkı, şairin ağzıyla, 1538 yılında Hristiyan donanmasının varmasıyla ortaya çıkan zararlardan ötürü dert yanmaktadır.

⁷⁶ A. g. el yazması, varak 65a.

⁷⁷ Bkz. s. 477.

⁷⁸ F. Babinger, *A. g. e.*, s. 79.

⁷⁹ A. S. Levend, *A. g. e.*, s. 73.

mi yazıldığı ve, *Fetiḥ-nâme*'nin *Ġazavât*'tan ayrı olarak düşünülüp düşünülmeceği ihtimalleri üzerinde durmaktadır. O, *Fetiḥ-nâme*'de, yazarın daha önceleri bir eser yazmış olmasının – ki bunun manzum *Ġazavât* olması mümkündür – ve *Fetiḥ-nâme*'nin de ihtisar üzere yeni baştan yazılmış olduğunun beyan edilmesinin birinci görüş lehinde olacağını belirtmektedir. Gerçekte, Seyyid Murād'ın imâ etmiş olduğu eser *Ġazavât* olmayıp, daha önce gördüğümüz üzere, aslında bizzat Yurdaydın'ın da yerinde olarak tahmin ettiği gibi, *Bahîr-nâme*'dir ⁸⁰, ve "İhtisar üzere" tabiri daha önceki bir eserin özeti manasına gelmeyip, olayların kısa olarak anlatılmasını ifade etmektedir. Gerçekten de *Fetiḥ-nâme* ile manzum *Ġazavât* arasında bir karşılaştırma, giriş kısmı ve 26 beyitlik sonuç kısmı hariç, *Fetiḥ-nâme*'nin olduğu gibi, *Ġazavât*'tan nakledilmiş olduğunu ve bu yüzden *Ġazavât*'ın bir özeti olamayacağını ortaya koymaktadır. Bu duruma göre, gerçek olan ikinci görüştür. Yani *Fetiḥ-nâme*, *Ġazavât*'tan ayrı olarak yazılmış olup, sonraları her ikisindeki olayların irtibatını düzenli olarak sağlayacak tarzda *Ġazavât*'a ilâve edilmiştir. Zira muhtemelen olayların hikâyesi, *Fetiḥ-nâme*'de 944/1537 yılında son bulmaktaydı. Diğer taraftan elimizdeki bir nüshanın 945/1538 tarihli olması bu hususu teyid etmektedir. Oysa, bize kadar gelen manzum *Ġazavât*'ta olayların hikâyesi, 948/1541 senesinde sona ermektedir. Zaten öyle görünüyor ki bizzat Yurdaydın da el yazmalarının durumundan bahsederken sağlam delillere dayandırdığı halde, birinci görüşü bertaraf edip, ikinci görüşün daha tutarlı olduğunu kabul etme konusunda yukarıda belirttiğimiz husustan haberdar görünmektedir.

III – *FETH-İ KAL'A-I NOVA*: 946/1539 yılında Nova kalesinin Türkler tarafından fethedilmesini tasvir eden manzum eser. Bu eser İstanbul'daki Üniversite Kütüphanesinde 2475 nu.da kayıtlı tek el yazmasıyla tanınmaktadır. Eserin kime ait olduğunu şu beyit açıklamaktadır:

(Remel: → ————/—————/—————/—————)

Ey Murādî kıl du'âlar daḥî dâyim de ana

yine ey Pâşâ-yı 'âdil eyledün ulu ġazâ ⁸¹

⁸⁰ Bkz. s. 490-491.

⁸¹ *Feth-i Kal'a-i Nova*, a. g. el yazması, varak 49b; *Ġazavât-ı Hayreddin Pâşâ*, a. g. el yazması, varak 342b.

1800 beytten oluşup “Remel” veznindedir. Eser, Seyyid Murād’ın diğer arkadaşlarıyla birlikte Paşa tarafından davet edilmiş olduğu İstanbul’da yazılmıştır:

(Remel: → — — — / — — — — / — — — —)
 Biz-de İstanbul’a gidüb ol zemân
 ‘Avn-i Rabbânî ile ol-dem hemân,
 Bu kitâbı yazdum itmâm eyledüm
 Mâcerâyı anda i’lâm eyledüm⁸²

Eser alışılmış hamd-ü senâ’dan sonra başlıklı 101 bölüme ayrılmıştır.

Bu eser hakkında ilk bilgi veren L. Forrer olmuştur⁸³. A. S. Levend, yanlış olarak bu eserin biraz evvel zikrettiğimiz “*Fetiḥ-nâme*” ile aynı olduğunu söylemekte ve onu manzum *Gazavât*’ın bir muhtasarı olarak telakkî etmektedir⁸⁴. H. Yurdaydın, bu eserin manzum *Gazavât*’a idhal edilmiş olduğunu kaydederken, *Fetiḥ-nâme*’de olduğu gibi kendisine aynı soruyu sorup, meseleyi burada zor bir çözüm yolu aramaksızın, yani eserin önce müstakil olarak yazılıp daha sonra *Gazavât*’a idhal edildiğini tamamiyle aydınlığa çıkarılmadan halletmiştir⁸⁵.

IV — Böylece mensûr *Gazavât*’a gelmiş bulunmaktayız. Bu eserden elimizde, varak sayısı 134 ile 326 arasında değişen bir çok el yazmaları mevcuttur.

H. Yurdaydın, daha önce de dediğimiz gibi, eserin Seyyid Murād tarafından yazılmış olduğunu kesin olarak ortaya koymuştur. Bu hususla ilgili son bir delil de şudur ki, Murād’ın olduğunda hiç bir şüphe bulunmayan manzum *Gazavât*, mensur *Gazavât*’ın şiir olarak naklinden başka birşey değildir (Bkz: s. 498.)

Eser, uzun bir girişle başlamaktadır. Alışılmış hamd-ü senâ’ya tahsis edilmiş kısımdan sonra, yazar, makalemizin sonunda tercümesini verdiğimiz birkaç sayfa içinde kitabın telif sebebini açıklamaktadır.

Burada, diğer konuların dışında, Kanûnî Sultan Süleyman’ın kendi hükümdarlığı sırasında vukubulan olayların tarihine ve

⁸² A. g. el yazmaları, varak 74a ve 366a.

⁸³ Bkz. s. 479.

⁸⁴ A. g. e., s. 72.

⁸⁵ A. g. makale., s. 464.

özellikle Barbaros'un gazâlarına geniş bir şekilde yer verilmesi hususunda belirttiği istekler söz konusu edilmektedir. *Gazavât*'ın resmî tarihe katılmış olacağı hususundaki bu iddianın doğruluğundan şüphe etmek için ortada hiç bir sebep bulunmamaktadır. Bu durum yazarın Arapça ve Farsça kelimeler yerine bilhassa seçtiğini belirttiği Türkçe kelimeler kullanması sebebiyle daha kolay anlaşılır hale gelen üslûbu ile pek çelişkili görünmemektedir. Gerçekten, Osmanlı Sultanları gayri münevver olanların da Osmanlı tarihinden haberdar olmaları arzusunda idiler. Nitekim bu husus, Kanûnî'nin selefi olan I. Selim'in Kemal Paşazâde'ye kendi devrinin tarihini (yani *Tevârih-i Âl-i Osman*) yazması hususunda, verdiği emirlerden de açıkça anlaşılmaktadır⁸⁶. Sonra, yazarın girişte kitabından bahsederken kullanmış olduğu "okuyub ve dinleyüb" "okunan ve işitilen" tarzında ifadeler *Gazavat*'ın halk arasında alenî olarak okunmakta olduğuna da delâlet etmektedir. Konumuzla ilgili olarak şurasını belirtmek gerekir ki, meselâ 1663 nu.da kayıtlı Escorial, 2459 nu.da kayıtlı İstanbul ve Or. quart. 1751 nu.da kayıtlı Berlin nüshaları her biri bir defa okunacak şekilde "Meclis"lere bölünmüş bulunmaktadır.

Ayrıca, yazarın girişte, her zaman sadece sıhhatinde şüphe olmayan doğru bilgilere istinad edip, olayları doğru bir şekilde nakletmek niyetinde olduğunu ifade etmesi şâyân-ı dikkattir. Onun, maiyetine girmezden evvelki devir için belli başlı kaynağı, bizzat Hayreddin Paşa'nın kendisi olmuş olup, daha sonrası için direkt olarak kendi müşahadelerine istinat edebilmiştir.

Eser, Barbaros'un hayat hikayesinin doğumundan başlayıp, Nova kalesinin 1539'da fethinden sonra, İstanbul'a dönüşüne kadar olan kısmını konu almaktadır; bunu Macaristan seferinin başlangıcına ve V. Karl tarafından 1541'de Cezayir'e yapılan hücumu tahsis edilmiş birkaç sahife takip etmektedir. Hayreddin Paşa 1539'dan 1542'ye kadar hareketsiz olarak İstanbul'da kaldığı için, 1539'dan itibaren *Gazavât*'ta kendisinden bahsedilmediği, kendisiyle ilgili bilgiler verilmediği meydandadır. Muhtemelen yazar da Macaristan seferine hareket ettiği içindir ki, eser, 1541 yılında vukubulan olayların hikâye edilmesiyle son bulmaktadır.

Bütün el yazmaları, Hasan Bey tarafından V. Karl'a karşı elde edilen zaferin Bâb-ı Âlî'ye bildirilmesini ve Kanûnî Sultan

⁸⁶ Bkz. A. Bombaci, *a. g. e.*, s. 358, Firenze - Milano 1969.

Süleyman tarafından Hasan Bey'e gönderilmiş olan hediyelerin sayılmasını anlatarak sona ermektedir. Yalnız 2459 nu.da kayıtlı 1664 tarihli İstanbul nüshası, son kısmında, forsa'ların Kanunî tarafından gönderilen hediyelerle Cezayir'e varışı, Hasan Bey'in bundan memnuniyetini ızhar etmesi ve kendisinin Cezayir Beylerbeyliği'ne getirilişi hakkında kısa bir ilâve ihtiva etmektedir.

V - "GAZAVÂT-I HAYREDDİN PAŞA" adlı manzum eserin bir nüshası tanınmakta olup, Revan Köşkü 1291 nu.da kayıtlı bulunmaktadır. Yazar daha önce de zikretmiş olduğumuz şu mısralarla kendisinden bahsetmektedir:

Ey Murādî sen-de kıl dâyim bu resme nâleler (varak 245a)

Ey Murādî kıl du'âlar daîhi dâyim de ana (varak 342b)

Eserin elde mevcut kısmı, takriben 10.000 beyit ihtiva etmekte olup, remel veznindedir. (Yegâne nüshanın sondan birkaç varak'ı parçalanmıştır.)

Eser hakkında ilk olarak 1911'de malûmat veren Necib Âsım, eserde olayların anlatımının 1539 yılına kadar vardığını teyid etmektedir⁸⁷. Her ne kadar eserin son kısmından birkaç varak eksik ise de, F. Babinger, Barbaros'un vefatına (1546) kadar geçen hadiselerin anlatılmadığını mülâhaza etmektedir; çünkü el yazmasındaki bir kayıt, bunun 1543 yılında vefat eden "Şehzâde Mehmed"e aid olabileceğine delalet etmektedir⁸⁸. H. Yurdaydın⁸⁹ ise, bu nüshanın 1541 yılına kadar geldiğini saptamaktadır. Gerçekten de 1539 yılına kadar ki hadiseleri anlatan bab'tan sonra (yani *Feth-i Kâ'â-i Nôva*'ya tekabül eden kısmın nihayet bulmasından sonra) bunları, tamamı 180 beyitlik, herbiri 1541 olayları ile ilgili dört bâb takip etmektedir. Bunlardan ilki, Macaristan seferinin başlaması, diğer üçü ise V. Karl'ın Cezayir seferiyle ilgilidir. "Bu bâb Hasan Beg çıkub küffâr-ı hâkisârün askerini basdığı beyan eder" adlı son kısım kopmuş bulunmaktadır.

Manzum *Gazavât*, Allah, Peygamber ve Sultan'ın övgülerine tahsis edilmiş on bir beyitlik çok kısa bir giriş ve birbirinden iyice ayrılmış dört kısımdan oluşmaktadır.

⁸⁷ Bkz. s. 477.

⁸⁸ Bkz. s. 123.

⁸⁹ A. g. makale, s. 462-463.

111 bâb'a bölünmüş ilk kısım, Barbaros'un doğumundan 1537 yılına kadar hayat hikayesini konu almaktadır. "Ek"de naklettiğimiz kısımdan da müşahade edilebileceği vechile, bu kısım, mensur, *Ğazavât*'ın kendisine tekabül eden kısmının şiir şeklindeki bir nakli görünümündedir.

İkinci ve üçüncü kısımlar, *Fetiḥ-nâme* ve *Fetḥ-i Kāl'a-i Nôva* adlı eserlere tekabül edip, 1537-1538 ve 1539 senelerinde vukubulan olayları anlatmaktadır. Mensur *Ğazavât*'a nisbetle burada olaylar daha geniş ve teferruatlı bir biçimde anlatılmış bulunmaktadır. Bu teferruat, herhangi bir değişiklik olmaksızın yapılmıştır ve *Ğazavât*'la aynı vezindedir. Sadece giriş mahiyetinde olan kısımlar çıkarılmıştır.

1541 yılında vukubulan olayları anlatan dördüncü kısım da dört bâb'a ayrılmıştır. Burada da mensur *Ğazavât*'ta geçen olaylar manzum olarak anlatılmaktadır.

Her ne kadar eserin sonu kopmuş ise de, olayların anlatımının mensur *Ğazavât*'ta olduğu gibi, 1541 yılına kadar devam etmesi düşünülebilir. Her hâlükârda, yalnız Babinger'in ileri sürdüğü mülâhazalardan dolayı değil, aynı zamanda, Ḥayreddin Paşa'dan daima sağ bir şahıs olarak bahsedilmesinden ötürü, olayların, Ḥayreddin Paşa'nın ölümüne kadar devam etmediği kesindir.

VI - TARİḤ-İ FETH-İ ŞİKLÖŞ VE ÜSTUN-İ BELGRÂD :

Bu eser Şikloş, Esztergom (Gran) ve Székesfehérvár (Stuhlweissenburg) şehirlerini fetih maksadıyla yapılan Macaristan seferine tahsis edilmiş bulunmaktadır. Bu eserin üç nüshası tanınmaktadır. Bunlardan birincisi, İstanbul'da Millet Kütüphanesi'nin Hekimoğlu kısmında "*Tarih-i Fetḥ-i Şikloş*" adı altında 700 nu.da kayıtlı bulunmaktadır. İkincisi Viyana'da (Nat. Bibl. H. O. 47) de adsız olarak 1003 nu.da kayıtlıdır. Üçüncüsü ise, Paris'te (Bibl. Nat.) de "*Tarih-i Şiklōş, Üstürgan ve Ustün-ı Belgrād*" adı altında A. F. 75 nu.da kayıtlı bulunmaktadır. Bu yazmaların hiçbirinde yazarın ismi belirtilmemiştir.

H. Yurdaydın, daha önce de gördüğümüz gibi, Hammer'den bu yana devamlı olarak Sinân Çavuş'a atfedilen eserin Murâdî tarafından telif edilmiş olduğunu tesbit etmiştir. Başlangıç kısmında, alışılmış hamd-ü senâ ve eserin telif sebebini ihtiva eden genişçe bir giriş mevcuttur. Daha sonra, 1541-1544 yılları arasındaki Macaristan olayları ve özellikle 1543 yılında Şiklōş, Esztergom ve Székesfehérvár şehirlerinin fethi anlatılmıştır.

VII - *GAZAVAT'IN İKİNCİ KISMI*: Şimdiye kadar olayları 1541 yılına kadar anlatan Seyyid Murād'ın mensur *Ğazavāt*'ının bir devamı olduğu bilinmemekteydi⁹⁰. Bu devamla ilgili, elimizde, Paris'te (Bibl. Nat. Suppl. Turc 1186 nu.da kayıtlı) tek bir nüsha bulunmaktadır. Blochet'nin vermiş olduğu kısa bilgilere dayanılarak, bu el yazması önce F. Babinger, daha sonra da H. Yurdaydın tarafından daha önceleri tanınmakta bulunan mensur *Ğazavāt*'ın bir nüshası olarak telakki edilmiştir⁹¹.

Eserin Murād'ı'ye ait olduğu, kitabı sona erdiren ve içinde *Ğayreddin Paşa*'nın vefatı için tarih düşürülmüş olan bu beyitte bildirilmektedir:

(Recez: → ——— / ——— / ——— / ———)
 De sen Murādī ğazret-i Pāşā için târihini
 Bel bir hümâ-dür cyledi 'azmi ilâ 'a'lâ'l-cinân⁹²

El yazması 51 varaktan ibaret olup, Recep 953/28 Ağustos 1546 tarihlidir. Başka bir deyişle, Paşa'nın vefatından sadece iki aydan biraz evvel yazılmıştır. Bu nedenle belki de yazar hattıyla yazılmış bir nüshadır. *Fetiğ-nâme* ile arasında bir karşılaştırma bizi, iki eserin de aynı yapıya sahip olduğu düşüncesine sevk etmektedir.

Eserde giriş bulunmayıp, Kanunî Sultan Süleymân tarafından *Ğayreddin Paşa*'ya donanmasıyla Fransa'ya gitmesi emrine matuf "Bundan evvel" ifadesi ile hemen olayların anlatımına başlanmaktadır. Barbaros *Ğayreddin Paşa*'nın 1543'de Fransa'ya varışından, 4 Temmuz 1546'da ölümüne kadar geçen olaylar anlatılmıştır.

⁹⁰ Bununla beraber, 1663 nu.da kayıtlı Madrid Escorial nüshasında Arapça ve İspanyolca ilaveler yapmış olan meçhul kimselerin *Ğazavāt*'ın ikinci kısmının mevcudiyetinden haberdar oldukları görülmektedir.

⁹¹ F. Babinger, *a. g. e.*, s. 78; H. Yurdaydın, *a. g.* makale, s. 465.

⁹² Varak 51a.